

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДЕРЖАВНИЙ ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД
«УЖГОРОДСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ»
ФАКУЛЬТЕТ СУСПІЛЬНИХ НАУК
Кафедра загальної педагогіки та педагогіки вищої школи

КУРСОВА РОБОТА

на тему:

«Гра як засіб розвитку дітей дошкільного віку»

Виконав:
Студентка спеціальності 012
Дошкільна освіта
4 курсу денної форми навчання
Негря Іванна Степанівна

Науковий керівник:
Козубовська Ірина Василівна
д. пед. н., проф.

Національна шкала: _____

Кількість балів: _____ Оцінка: ECTS _____

Члени комісії _____

(підпис)

(прізвище та ініціали)

(підпис)

(прізвище та ініціали)

(підпис)

(прізвище та ініціали)

Регистрація _____

(номер)

« _____ » _____ 2024 р. _____

(підпис лаборантка кафедри) (прізвище, ініціали)

ЗМІСТ

ВСТУП.....	4
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ГРИ ЯК ПРОВІДНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ	6
1.1. Гра як проблема дослідження вітчизняних науковців	6
1.2. Загальна характеристика ігрової діяльності дітей дошкільного віку.....	7
1.3. Вплив гри на формування особистості дошкільника.....	11
РОЗДІЛ 2. МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ГРИ ЯК ПРОВІДНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ	17
2.1. Сюжетно-рольова гра як провідна діяльність дошкільника.....	17
2.2. Значення гри для психічного розвитку дітей дошкільного віку	21
2.3. Роль дорослих у розвитку ігрової діяльності дошкільників.....	25
ВИСНОВКИ.....	28
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	29

ВСТУП

Актуальність теми. Свідома активність людини формується і виявляється в діяльності, яка відбувається в певній системі відносин між іншими людьми. Результати діяльності впливають на світ, що оточує людину, долі інших людей. Зокрема, діяльність формує особистість людини. З усієї різноманітності три види мають найбільший вплив на розвиток особистості. Це гра, навчання і праця. Генетично змінюючи одна одну, вони співіснують протягом усього життя людини.

Гра. Вона є найпростішим видом діяльності. У грі розпочинається формування людини як особистості, суб'єкта діяльності. Це форма прояву активності дитини. У психічному розвитку дитини, вона є засобом, що дає змогу в доступній формі оволодіти способами діяльності дорослих. Заміщуючи реальні об'єкти певними символами, предметами, дитини імітує діяльність, щоб урешті-решт самій стати її суб'єктом.

Ігрова діяльність дошкільників є засобом пізнавальної активності дітей. Саме гра є основним видом діяльності дошкільників, вона являється більш доступним способом трансформації отриманих з навколишнього світу інформацій, вражень та знань, сприяє розвитку пізнавальної діяльності дитини.

А вся пізнавальна діяльність дитини дошкільного віку пов'язана з практичною діяльністю і з навколишніми предметним світом. В свою чергу і розвиток особистості в цьому віці пов'язаний з практичною цілісністю дитини і з сприйманням особливостей предметів навколишнього світу. Найбільш пізнавальна діяльність, а отож і мислення розвивається в процесі ігрової діяльності.

Безперечно, гра як важлива спеціальна діяльність дітей повинна виконувати широкі навчальні та виховні функції, а також позитивно впливати на загальний розвиток вихованців.

Такі відомі науковці як В. Сухомлинський, А. Макаренко, Л. Артемова, Т. Піроженко, Т. Поніманська досліджували ігрову діяльність дошкільників, її

вплив на пізнавальну діяльність та загальний розвиток вихованців. Саме спираючись на їхні наукові роботи на даний час знаємо так багато про розвиток особистості дошкільників, їхню провідну діяльність, а саме гру.

Об'єкт дослідження: гра – провідний вид діяльності дітей дошкільного віку.

Предметом дослідження є сюжетно-рольова гра як засіб розвитку та формування особистості дошкільника.

Мета дослідження – теоретично та практично обґрунтувати особливості впливу ігрової діяльності на розвиток дошкільників.

Завдання дослідження:

1. Теоретично розглянути поняття гри як провідної діяльності дошкільника.
2. Охарактеризувати ігрову діяльність дітей дошкільного віку.
3. Визначити значення гри для психічного розвитку дітей дошкільного віку.
4. Проаналізувати роль дорослих у розвитку ігрової діяльності дошкільників.

Структура та обсяг роботи. Курсова робота складається із вступу, двох розділів, коротких висновків до кожного розділу, загальних висновків та списку використаних джерел. Загальний обсяг роботи – 30 сторінок.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ГРИ ЯК ПРОВІДНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

1.1. Гра як проблема дослідження вітчизняних науковців

Дослідження історико-педагогічного досвіду ігрової діяльності у теорії та практиці дошкільної освіти відноситься до періоду XIX-XX століття, який ознаменувався вихованням дітей дошкільного віку, а також створенням перших освітніх програм і початком наукового розвитку та розробки методики гри. Такі інновації свідчать про розуміння важливості ігрової діяльності для особистісного розвитку дошкільнят.

Принципове значення для вирішення досліджуваного питання має гра як один із найдавніших культурних феноменів історично-особистісного характеру людини й людства.

У «Енциклопедії освіти» ігри розглядаються як вид творчої діяльності людини, у ході якої способи маніпулювання предметами, стосунки між людьми, норми суспільного життя та культурні надбання людства перетворюються на історичний рівень, а суспільний розвиток відтворюється у вигаданій формі [8, с. 139].

На перший погляд, ігри – це окремий термін, але велика різноманітність енциклопедичних визначень привернула увагу і подальша формалізація ролі ігор в освітніх процесах, культурних практиках та у житті людини вимагає ретельного аналізу цього явища.

Оскільки однією з передумов успішного розвитку суспільства є розуміння і набуття підростаючим поколінням попереднього досвіду, ігри є особливою формою відображення дійсності, яка супроводжує людину з дитинства, як у розвитку, вихованні, навчанні, так і в передачі накопичених життєвих знань.

Гра, визначена в науковій літературі як екзистенціальний феномен, стала серйозною проблемою не тільки розвитку дітей і дорослих, а й особливим феноменом людського існування, особливо в психології та педагогіці.

Від дитинства до глибокої старості ігри впливають на всі сфери життя людини і, безперечно, беруть участь у формуванні та вдосконаленні особистості як процесу розвитку, пізнання, сприйняття та осмислення дійсності. Усе це потребує визначення її справжньої сутності, структури, функцій, завдань та цілей [14, с. 80].

Роз'яснення суті гри і точного значення цього слова, а також понять, що стоять за нею, займає важливе місце в спеціальній літературі. Складність проблеми, різноманіття думок зумовлені тим, що немає жодної людської поведінки, яка б не враховувалася з ігрової точки зору. Ігри, їхня логіка та філософія охоплюють майже всі рівні життя суспільства та людини. Зокрема, ігри стали і формою дозвілля, і інститутом творчості, сприяють самореалізації особистості та спілкуванню, є показником цивілізаційного та культурного розвитку. При цьому дуже важливим є з'ясування питання про те, що, як і чому описується чи називається та чи інша гра та яке значення ця гра має для тих, хто бере участь у навчальному процесі [5, с. 93].

Вивчення педагогічної спадщини показало, що гра розглядається як необхідна форма діяльності дітей. Я. Коменський зазначив, щоб батьки не втручалися в ігри своїх дітей, а самі брали участь і спрямовували їх у правильне русло. Треба тільки допомогти дітям, щоб все, що відбувається, відбувалося з розумом [13, с. 79].

У педагогічній літературі розуміння гри як дзеркала реальності життя вперше продемонстрував К. Ушинський. Педагог підкреслив, що середовище сильно впливає на гру. А. Макаренко вважав, що гра – це свідомо діяльність, а радість від гри – це радість перемоги [21, с. 60].

Сучасні українські вчені (Н. Гавриш, Л. Артемова, Г. Григоренко, Н. Кудикіна) досліджували формування та розвиток соціальної спрямованості дітей дошкільного віку в іграх. Таким чином, ігри пропонують більше можливостей для формування особистості дошкільнят, ніж будь-яка інша

діяльність. Оскільки ця мотивація має велику спонукальну силу, діти розуміють зв'язок мотивів гри з цілями [18, с. 87].

Зокрема, Н. Кудикіна узагальнила результати попередніх наукових досліджень, визначила ключові поняття педагогіки, визначила функції ігрової діяльності, класифікувала ігри на основі системно-діяльнісного підходу, розробила структуру ігрової діяльності та основні підходи до методики педагогічного керівництва різними видами ігор [10, с. 26].

Отже, ігрова діяльність – це динамічна система взаємодії дитини з навколишнім середовищем, у процесі засвоєння нею знань, культурно-історичного досвіду та формування особистості дитини. Особливістю ігрової діяльності є те, що її продуктивність визначається уявою дитини та активним функціонуванням міжособистісного спілкування. Адже ігри є відчутним проявом індивідуальної та колективної ігрової діяльності дітей і мають відчутний творчий та багатофункціональний характер.

1.2. Загальна характеристика ігрової діяльності дітей дошкільного віку

Важливість ігор полягає в тому, що діти можуть в ігровій формі наслідувати світ дорослих, вивчати мораль і розмірковувати про професійні та сімейні ролі.

Наукові дослідження вчених довели, що ігри за своєю суттю є соціальними з миттєвим насиченням і розроблені, щоб відображати світ дорослих і діяльність, яка виникає на певних етапах, коли діти вивчають світ.

Найважливішою передумовою ігрової діяльності дитини є ідентифікація її поведінки в порівнянні з поведінкою дорослого. Поведінка дорослої людини вперше стає не тільки об'єктивною, а й суб'єктивною, її зразком для наслідування. Якщо в ранньому дитинстві предмет і спосіб поводження з ним були центральним елементом гри, то в дошкільному віці це визначається людиною, її станом, поведінкою та стосунками з іншими людьми [2, с. 62].

Безпосередньо гра забезпечує розвиток рухових, розумових і мовних навичок дітей дошкільного віку. У своїх іграх діти відображають різні сторони життя та особливості діяльності дорослих, поповнюють і уточнюють свої знання про навколишній світ, вчаться співпереживати розрізняти вигадку та реальність. У дошкільному віці ігри стають основним видом діяльності не тому, що вони займають більшу частину часу дитини, а тому, що викликають якісні зміни в психіці.

Власне, ігри для дошкільників мають рольовий характер. Передумови формуються в тематичній діяльності дітей дошкільного віку. Мають такі особливості:

- відокремити дії від предметів і згрупувати їх разом;
- діти використовують об'єкти без знака як замітники інших об'єктів;
- відокремлення власної поведінки від поведінки дорослих і формування індивідуальної поведінки дитини;
- відтворення дітьми поведінки дорослих.

Особливо важливу роль відіграють ігри в розумовому розвитку дітей дошкільного віку. Зокрема, вони формують в них здібності до спонтанних дій, символічної заміни, саморегуляції, тренування пам'яті, сприйняття, мислення, уяви, розвитку комунікативних навичок і волі, сприяє розвитку і формує свою точку зору. Адже у грі дитина завжди вище своєї звичайної повсякденної поведінки [17, с. 66].

Гра є основною діяльністю дитинства. Найважливішою рисою дитячої гри є повна захопленість, дитина повністю занурюється в гру. Вона може забути все: їжу, сон, людей навколо, реальне життя. У такі моменти дитина живе в іншому світі. Причому цей ентузіазм доповнюється емоційною радістю. Тому не дивно, що дитина злиться, коли дорослий випадково перериває її гру або фантазії, щоб продовжити. З точки зору дорослого, діти просто граються, і пора зайнятися чимось кориснішим (пообідати, випрати, погуляти тощо). І з точки зору дитини,

вона зайнята дуже цікавим завданням, яке вона повинна закінчити, перш ніж кудись піти [12, с. 15].

За своїм походженням і змістом ігри є соціальними явищами, які зумовлені розвитком суспільства, культури. Це особливі форми життєдіяльності дитини в суспільстві, діяльність, у якій дитина виступає в ролі дорослого, відтворює власне життя, працю та стосунки. Це форма пізнання світу та основна діяльність, за допомогою якої діти задовольняють свої пізнавальні, соціальні, моральні, естетичні потреби. У грі дитина долає протиріччя між прагненням до більшої самостійності й активною участю в житті дорослого, маючи для цього реальні можливості.

Ігри в предметах науки і культури – це форма діяльності в умовних ситуаціях, спрямована на відтворення і переробку соціального досвіду, зафіксованого у спосіб здійснення соціально обумовлених предметних дій. В іграх, як особливому виді соціальної практики, відтворюються норми життя і дій людини, дотримання яких веде до пізнання і засвоєння предметної і соціальної дійсності, забезпечується інтелектуальний, емоційний і моральний розвиток особистості. У дітей дошкільного віку домінує гра [15, с. 92].

Гравці виконують реальну діяльність, пов'язану з вирішенням дуже специфічних і часто нестандартних завдань. Крім того, багато моментів цієї діяльності мають умовну якість, що дозволяє відволіктися від реальної ситуації з її обов'язками і багатьма наведеними ситуаціями.

У структуру дитячої гри входять: ігрова дія як засіб виконання цих ролей, використання предметів у грі, заміна реальних предметів традиційними ігровими предметами, реальні відносини між гравцями. Роль є одиницею гри і центральним пунктом, який об'єднує всі елементи. Ігровий сюжет – це область реальності, яка відтворюється в ігровому сюжеті. Вміст – це те, що діти відтворюють як ключові моменти в діяльності та стосунках між дорослими у своїй роботі та соціальному житті. Гра передбачає формування спонтанної поведінки дитини та її соціалізацію.

Тематика гри полягає в її змісті. Дітей цікавить не стільки результат гри, скільки сам процес. У той же час гра втілює активне прагнення дитини до певних цілей, виражає вміння маніпулювати предметами, спілкуватися і будувати стосунки з однолітками. Все це визначає результативність гри. Це проявляється в когнітивних, емоційних та інших активах, які діти накопичують і набувають під час ігрової діяльності.

Зміст ігрової діяльності, зумовлений пізнанням навколишнього життя, є дуже важливою умовою виховання дитини в грі. Звичайно, не всі ігри морально розвивають дитину. Тільки дидактичні ігри можуть виконувати такі функції. Можна виділити ряд критеріїв, які його характеризують. Отож основні критерії для таких ігор:

- захоплення грою: зміст відображає характерні соціальні явища, час перебування в ролях, поведінкову відповідність ролям дорослих;
- цілі гри;
- різноманітність сюжетів і ролей, бажання грати роль дорослої людини будь-якої професії;
- з'єднати епізоди гри;
- змалювання моральних почуттів, досвід, задоволення від спілкування, отримання результату [23, с. 86].

Існує кілька способів перегляду навколишнього середовища. Це предметні методи і характеризуються ігровими діями з іграшками та предметами-замінниками. Наприклад «приготувати обід», «випрати», «нагодувати дітей».

У старшому дошкільному віці спостерігається рольовий спосіб відображення навколишньої дійсності. Для гри характерна дитяча рольова гра, емоційний вплив ідей.

Ігри є засобом для роздумів над навколишньою дійсністю та способом для дітей орієнтуватися у дорослій діяльності та стосунках у доступний спосіб, розмірковувати над сюжетною лінією та формувати різноманітні стосунки з дітьми. Сюжетний зміст гри визначається практичними завданнями, які

вирішують дорослі для досягнення конкретних цілей. Тому замість іграшок та інших предметів слід використовувати предмети, які дорослі застосовують у реальному житті.

Існують різні типи ігор, включаючи індивідуальні та групові, тематичні та сюжетні, рольові та ігри з правилами. Індивідуальні ігри – це вид діяльності, коли в ігри грає одна людина, а групові – коли в грі беруть участь декілька дітей. Предметні ігри передбачають залучення в ігрову діяльність деяких предметів. Сюжетна гра розгортається за певним сценарієм і дуже детально його відтворює. Рольові ігри включають людську поведінку, обмежену певними ролями. Адже ігри з правилами підпорядковуються певній системі правил щодо поведінки учасників.

Сюжетно-рольові ігри мають соціальний характер, оскільки діти діють під прямим чи опосередкованим впливом дорослих.

Гра завжди проходить за певними правилами. Жодних домовленостей (перейменування об'єктів) не потрібно, і вони з'являтимуться під час гри. Ключовим компонентом розумового акту перейменування предметів у грі є уява дитини [7, с. 72].

Отже, ігри є важливою діяльністю для дітей дошкільного віку, тому що вони викликають найважливіші зміни в розумових процесах і рисах особистості. Безпосередньо ігри є основним заняттям дошкільників, які, виступаючи в ролі дорослих, відтворюють своє життя, працю та стосунки у вигаданих ситуаціях.

1.3. Вплив гри на формування особистості дошкільника

Ігри є одним із тих видів дитячої діяльності, за допомогою яких дорослі виховують дошкільників, навчають різноманітним діям із застосуванням предметів, способів і засобів спілкування. В іграх дитина росте як особистість, формується її психіка, від цього залежатиме її освіта, успіхи та стосунки з людьми в майбутньому.

Наприклад, за допомогою ігор у дитини формується така якість, як саморегуляція поведінки з урахуванням кількісних завдань діяльності.

Найголовнішим досягненням є набуття почуття колективізму. Воно не тільки характеризує моральну природу дитини, а й суттєво перебудовує її інтелектуальну сферу, оскільки в колективних іграх відбувається взаємодія різносмислового змісту, розгортання подієвого змісту, досягнення спільних ігрових цілей [22, с. 59].

Доведено, що перший досвід мислення діти отримують через гру. Вчені вважають, що дитячі ігри виникли природним шляхом, але закономірно відображають трудову та громадську діяльність дорослих. Однак відомо, що вміння грати не виникає автоматично в результаті перенесення в ігри того, що вивчається в повсякденному житті.

У гру потрібно залучати дітей. І успіх суспільства в передачі своєї культури молодшим поколінням залежатиме від змісту, який дорослі вкладають у дитячі ігри.

Слід підкреслити, що плідний розвиток соціального досвіду відбувається лише за умов власної активності дитини в процесі її діяльності. Виявляється, що, здавалося б, досконала методика навчання і керівництва грою не відповідає практичним цілям, якщо не враховувати позитивний характер досвіду вчителя.

Комплексні виховні завдання в грі можуть бути успішно реалізовані лише за умови формування психологічної основи ігрової діяльності в кожній віковій групі. Тому що розвиток ігор пов'язаний з важливими еволюційними змінами в психіці дитини і становить основу для розвитку всіх інших сторін особистості дитини, особливо в інтелектуальній сфері [9, с. 83].

Ігри передбачають формування сприйняття, мислення, пам'яті та мови. Ці основні психічні процеси ще недостатньо розвинені, щоб можна було говорити про виховання гармонійної особистості.

Рівень розвитку мислення дитини визначає характер її діяльності, інтелектуальний рівень її здійснення.

Вихователю слід пам'ятати, що діяльність дітей спрямована на вирішення конкретних завдань. Основне завдання має багато проміжних завдань, рішення

яких можуть змінити умови і тим самим сприяти досягненню поставлених цілей. Практичні завдання, які мають розв'язувати діти, відрізняються від навчальних.

Діти набувають досвіду у власній діяльності та багато чому навчаються у своїх вихователів та батьків. Різноманітні знання та враження збагачують маленький духовний світ і все це відображається в грі.

Рішення ігрових завдань за допомогою предметних дій відбувається у формі застосування все більш узагальнених ігрових прийомів пізнання дійсності. Це означає, що дитина вирішуватиме ігрові завдання на більш високому інтелектуальному рівні.

На практиці трапляється так, що вихователі, які не розуміють значення узагальнених ігрових дій у мисленні дітей, вимагають від дітей колективних дій, максимально практичних.

По-перше, основна ознака гри – вигадані ситуації, коли все, що відбувається з дитиною в повсякденному житті, переноситься в гру.

По-друге, гра відображає знайому, але трохи узагальнену життєву ситуацію. Водночас відомо, що в повсякденному житті діти отримують не тільки конкретні знання, а й гіпотетичні. Наприклад, дитина знає, хто такий моряк, але не розуміє, що він робить. Щоб уточнити своє мислення, задавши запитання та отримавши відповіді під час гри, вона отримує досить чіткі знання, але нова інформація викликає нові запитання. Це відбувається в реальних іграх. Особливою формою пізнання навколишньої дійсності є ігри. Особливістю ігрових завдань є те, що їх цілі подаються у вигаданій формі. Це відрізняється від фактичної мети через невизначеність очікуваного результату та необов'язковість його досягнення [3, с. 70].

Дуже важливим моментом є створення безперервності між досвідом гри та вмістом поза грою. Йдеться не про копіювання реальної об'єктивної поведінки в грі, а про розуміння її в грі. Більш загальний ігровий сюжет ставить саму гру на якісно нову інтелектуальну основу.

Особливо очевидна заміна ігрових дій словами. Мотивом гри є не робота з предметами, а спілкування між дітьми, яке відображає взаємодію та стосунки людей.

Коли необхідний рівень мислення сформований, дитина може замінити собою образ іншої людини – грати роль і діяти відповідно до її значення.

Вплив гри на розвиток особистості дитини полягає в тому, що під час гри вони знайомляться з поведінкою та стосунками дорослого, що моделює їх власну поведінку, а також базові комунікативні навички, необхідні для спілкування з ними, для навчання однолітків.

Основний вид діяльності дошкільнят – гра, яка також впливає на загальний розвиток. Формується довільність психічних процесів. Спочатку розвиваються довільне сприйняття, увага, пам'ять. Спілкуючись з однолітками, дитина повинна дотримуватись правил гри, що вимагає особливого напруження та цілеспрямованості.

Розвивається мислення – відбувається перехід від дії до мислення в уявленнях. Діючи за дорученням, діти вчаться думати про реальні об'єкти. Ігри мають важливе значення для розвитку уяви, оскільки через гру дитина вчиться замінювати один предмет іншим, «приміряти» різні ролі, образи та сюжети.

Особистісно-формуюча дія ігор полягає в тому, що діти знайомляться з образами дорослих і стосунками між собі подібними людьми, оволодівають навичками спілкування і довільно координують власну поведінку. У грі розвивається функціональність. Ігри сприяють розвитку рефлексії як уміння співвідносити свої дії, спонукання та вчинки із загальнолюдськими цінностями.

Гра відкриває таку можливість, оскільки дошкільник знаходиться в подвійному положенні грати роль і контролювати якість (точність) її виконання. У грі продовжує розвиватися виробнича діяльність і з'являється елемент навчальної роботи. Тому ігри – це самостійна, творча і вільна діяльність дитини [20, с. 43].

Отже, ігри є основним заняттям дошкільників, а мотивація – їх суттю. Адже для дітей – це не лише спогад про пережите, а й творча трансформація пережитих емоцій, яка з урахуванням ігор поєднує їх у нову реальність, що відповідає власним потребам та уподобанням дитини. Як творча діяльність, де чітко видно поєднання активних ідей. Зокрема, дитина в грі, вбираючи елементи з навколишнього життя, створює нові творчі ідеї – образи, які їй належать.

РОЗДІЛ 2. МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ГРИ ЯК ПРОВІДНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

2.1. Сюжетно-рольова гра як провідна діяльність дошкільника

Найхарактернішою грою дітей дошкільного віку є сюжетно-рольова гра, яка відбувається на межі раннього дитинства та дошкільного віку і досягає піку в середині дошкільного віку.

Сюжетно-рольова гра – діти відтворюють дії дорослих і стосунки між ними. Це метафорична гра з розкриттям конкретних думок дітей через відповідні події (сюжет) та дитячі ігри. Будівельними блоками сюжетно-рольової гри є ролі, сюжет, зміст, правила, ігрові дії, рольова гра та стосунки в реальному житті, об'єкти гри.

Центральним елементом гри є роль. Тобто те, як люди поведуться в різних ситуаціях, які відповідають прийнятим у суспільстві нормам. Ролі поєднують усі аспекти гри. У її реалізації знаходять своє втілення сюжет (сфера соціальної дійсності) і зміст (відображені в грі основні моменти діяльності дорослих і відносини між ними) [6, с. 88].

Оскільки основним джерелом ігрового сюжету є дійсність, дитина може виконувати певні ролі, якщо вона вже знайома зі сферою дійсності, відображеною в ігровому сюжеті. Дитину слід познайомити з цією реальністю таким чином, щоб у центрі уваги була людина та її діяльність, і це звання створювало позитивне емоційне ставлення до діяльності.

У грі дитина ставить себе на місце іншої людини (часто багатьох) і бачить ситуацію власними очима в рамках однієї сюжетної лінії. Наприклад, виконуючи роль матері, а потім дочки, вона розуміє важливість материнської турботи та слухняності. У результаті вона усвідомила правила поведінки та їх важливість у побудові та підтримці позитивних стосунків з іншими людьми, побачила потребу дотримуватися правил, помічати їх свідоме виконання.

Сюжетно-рольові ігри допомагають дітям зрозуміти мотивацію та суспільний зміст праці дорослих. У виборі ролі спочатку домінує її зовнішня

привабливість, важливість якої стає зрозумілою в ході гри (дитина розуміє, що вчитель виховує, лікар лікує тощо). Старші дошкільники можуть освоїти до 10 ролей.

Поведінка в рольовій грі регулюється правилами, які утворюють центральне ядро ролі, яких необхідно дотримуватися, щоб гра відбулася. Дитина діє не так, як хоче, а відповідно до своєї ролі та ігрової ситуації. Граючи роль, вона пригнічує свої бажання, поступається, висловлює моральну оцінку [19, с. 74].

Дотримання дитиною правил і свідоме їх використання свідчить про те, наскільки глибоко вона засвоїла ту сферу соціальної дійсності, яка відображається в грі. Ролі надають сенс правилам, визнають необхідність діяти відповідно до правил і створюють можливості керувати цим процесом. Якщо ви не будете дотримуватися правил, гра буде зіпсована. У командних іграх діти краще дотримуються правил, оскільки однолітки контролюють їхню діяльність.

У дошкільному віці змінюється ставлення дитини до правил гри. Спочатку вона легко порушує правила і не усвідомлює, що інші порушують її. Тоді він помічає порушення правил однолітками і висловлює своє невдоволення цим, пояснюючи необхідність його захисту, спираючись на логіку життєвих контекстів. Пізніше вона впізнає правила, дотримується їх і пояснює, що це необхідно. Це вчить його контролювати свої дії.

Гра вимагає створення вигаданих ситуацій, без яких її сюжет і зміст були б неможливі. Діти відтворюють сцени з дорослого сімейного життя, роботи та трудових стосунків, розмірковують про епохальні події (космічні польоти, арктичні експедиції тощо). Чим ширша сфера дійсності, з якою доводиться мати справу дитині, тим різноманітніший сюжет гри. Окрім «гості», «сім'ї» та «дитячого садка», діти віком від 5 до 6 років також можуть грати у «побудуй міст» та «запусти космічний корабель».

З урізноманітненням сюжету тривалість гри збільшується – 10-15 хвилин для дітей 3-4 років. Для 4-5 років – до 40-50 хвилин.

Ігри для дітей молодшого і старшого дошкільного віку відрізняються за сюжетом. Для найменших характерні ігри на домашньому сюжеті («сімейні»). Також дошкільники обирають ігри з виробничими сюжетами («залізниця», «будівництво», «лікарня», «дитячий садок», «магазин»). Діти старшого дошкільного віку часто планують ігри на суспільно-політичні теми (наприклад, «космос», «вибори»). Потроху діти вводять в гру сюжети з улюблених казок і фільмів. Гра поєднує в собі реальні та казкові сюжети, особливо для дітей від 4 років.

Окремі сюжети гри залучають і дошкільнят («дитячий садок», «сім'я»). Проте гра старших дошкільнят більш різноманітна в рамках однієї сюжетної лінії. Вони по-різному відтворюють дійсність в межах одного сюжету.

Діти різного віку вносять різний зміст в сюжет під час гри. Діти молодшого дошкільного віку багаторазово повторюють одні й ті ж дії з одними і тими ж предметами, наслідуючи реальні дії дорослих. Грати в «обід», різати хліб, варити кашу, мити посуд. Повторюваність сюжету – головний зміст їхньої гри. Однак нам ще доведеться поставити лялькам на стіл нарізаний хліб, розкласти по тарілках зварену кашу або помити посуд. Тому зміст гри у дошкільників зводиться лише до дій з предметами [16, с. 96].

Дошкільнята ще не планують сюжет і ролі гри. Вони з'являються залежно від об'єктів, які отримують. Стати приймальником – лікарем, медсестрою. Часто між дітьми виникають конфлікти з приводу володіння предметами, з якими можна здійснювати ігрові дії. Часто бачимо «двоє водіїв за кермом автомобіля», «два лікарі оглядають пацієнта», «кілька мам готують обід».

По-різному поведуться дошкільнята в іграх. Можна спробувати змінити дію гри замість того, щоб повторювати її знову і знову. Діти діють не заради своїх дій, а щоб висловити своє ставлення до інших, залежно від ролі, яку вони взяли на себе. Основним змістом гри є стосунки між людьми, розгорнуте відтворення яких привчає дітей дотримуватися певних правил. Звикаючи до дорослого життя

за допомогою ігор, діти залучаються до розуміння соціальних функцій людей, правил взаємовідносин між людьми.

Основним змістом сюжетно-рольових ігор для дошкільників є дотримання правил відповідно до їх ролі в грі. Ці ролі вони виконують за допомогою різноманітних ігрових дій. Починаючи від скорочення та узагальнення ігрових дій, відбувається зрушення в бік розумових дій. Коли діти переходять від гри зі справжніми іграшками до гри з уявними предметами, поступово виникає уявна гра.

Сюжетно-рольові ігри створюють рольові та реальні стосунки між дітьми. Рольові відносини проявляються в різних висловлюваннях, висловлюваннях і вимогах, які керують вибором і розподілом ролей і керують ходом гри. Діти-лідери часто обирають роль, яка їм найбільше подобається, ігноруючи бажання інших і змушуючи своїх друзів виконувати ролі, які їм нецікаві. Якщо діти не можуть домовитися про розподіл ролей, гра зривається або хтось виходить з гри. Чим старша дитина, тим більше вона виявляє бажання грати з однолітками і тим більше готова грати з однолітками, щоб грати з ними [4, с. 87].

Структура сюжетно-рольової гри значною мірою залежить від стосунків у реальному житті. Значення змінюється, коли діти переходять від молодшого дошкільного віку до старшого. У дітей дошкільного віку ігрові відносини домінують і підпорядковуються реальним відносинам.

Після початку гри та розподілу ролей діти ставляться один до одного як до друзів, а не як до персонажів. Це налаштування залишається незмінним протягом усієї гри, і ви повинні грати відповідно до своєї ролі.

Реальні стосунки часто суперечать стосункам у грі. Коли дитина дорослішає, конфлікт між рольовою грою та реальними стосунками вирішується, і реальні стосунки стають пріоритетними. Потреба в грі з однолітками, що посилюється з кожним роком, ставить перед дитиною потребу вибирати дії, розподіляти ролі, контролювати рольову поведінку партнерів, зумовлює розвиток комунікативних навичок, умінь.

Під час гри діти використовують різні предмети: іграшки, зменшені копії реальних предметів, якими користуються дорослі (ложка, лопатка тощо), предмети-замінники (напівфункціональні предмети). Зазвичай заміни проводяться в проблемних ігрових ситуаціях. Що робити, якщо лялька хоче їсти, а ложки немає? За допомогою дорослого дитина знаходить альтернативи, наприклад використовує палички замість ложок. Досконала заміна має місце лише тоді, коли дитина називає об'єкт заміни відповідно до його нової функції, тобто свідомо надає йому нове значення. Основна умова полягає в тому, щоб альтернативний елемент виконував ту ж функцію, що реалізована за допомогою основного елемента. Ложка може бути паличкою, олівцем або навіть термометром. Однак м'яч не можна використовувати для збирання їжі, тому він не використовується для цієї мети.

Чим старша дитина, тим самостійніше вона вибирає і використовує альтернативні об'єкти, тим частіше зовнішня подібність замінюється функціональною подібністю, тим більше коло предметів, які замінюються. У більшості випадків, альтернативними об'єктами є неформлені матеріали з невизначеними функціями: камінчики, палички, клаптики паперу тощо.

Для розвитку ігрової діяльності дуже важливі атрибути предметів, які допомагають вживатися в ролі, планувати і розвивати сюжети, створювати ігрові ситуації. Вони забезпечують зовнішні умови для реалізації ролі і полегшують рольову поведінку. Діти краще грають роль лікаря, коли вони носять халати та головні убори. Оскільки в основі гри лежить уявлення про призначення предметів, то зовнішні атрибути старшим дошкільникам потрібні все менше [24, с. 73].

Отже, сюжетно-рольові ігри мають соціальний характер, оскільки діти діють під прямим чи опосередкованим впливом дорослих. Тематика гри полягає в її змісті. Дітей цікавить не стільки результат гри, скільки сам процес. У той же час гра втілює активне прагнення дитини до певних цілей, виражає вміння маніпулювати предметами, спілкуватися і будувати стосунки з однолітками. Все

це визначає результативність гри. Це проявляється в когнітивних, емоційних та інших активах, які діти накопичують і набувають під час ігрової діяльності.

2.2. Значення гри для психічного розвитку дітей дошкільного віку

Рольова гра є основною діяльністю дітей дошкільного віку, а не тільки їх улюбленим заняттям. Розумові якості та риси особистості дітей є діяльністю гри, тобто дошкільнят певної вікової групи, яка найбільш інтенсивно розвивається в основному новому навчанні.

Ігрова діяльність впливає на виникнення спонтанних психічних процесів. Мимовільна увага і пам'ять починають розвиватися під час гри. У ігровому стані діти більш зосереджені і запам'ятовують більше, ніж під час лабораторних експериментів. Усвідомлені цілі (зосередити увагу, запам'ятати, пригадати) дітям найлегше виділити в іграх. Ця умова вимагає від дитини зосередженості на об'єктах, сюжетному змісті та дії, що входять в ігрову ситуацію. Діти, які не звертають уваги на ситуації попередніх ігор і не пам'ятають умов ігор, відраховуються від однолітків. Безпосередньо потреба в спілкуванні, емоційному заохоченні вимагає від дітей свідомої зосередженості та пам'яті [11, с. 74].

Ситуація гри і дії в ній постійно впливають на розвиток розумової діяльності дошкільників. У грі вони вчаться торгувати предметом-замінником – давати заміннику нове (ігрове) ім'я і торгувати з ним відповідно до імені. На основі своїх дій дитина вчиться міркувати про реальні проблеми. Поступово ігор з предметами стає все рідше, і дитина вчиться думати про них і діяти уявно.

Рольові ігри дуже важливі для розвитку уяви. Уява розвивається, коли дитина вчиться замінювати предмети іншими предметами, граючи різні ролі. Дошкільники рідко використовують в іграх альтернативні предмети, цілі та ігрові дії, поступово визначаючи предмети і дії, створюючи в уяві нові ситуації.

Ця гра позитивно впливає на розвиток характеру дитини. Таким чином він дізнається про поведінку та стосунки дорослих, які служать зразком його

поведінки. Через гру дитина набуває базових навичок спілкування, якостей, необхідних для спілкування з однолітками.

Ігри – це перша школа волі дитини. У грі вона вперше показує свою здатність добровільно та з власної ініціативи підкорятися різноманітним вимогам. А самі ролі втілюють певні правила, завдання, які вирішує дитина.

Ігрова діяльність пропонує дітям найбільші можливості для створення спільнот і в яких їх соціальне життя найбільш повно активне.

У процесі ігрової діяльності зароджуються і диференціюються нові види діяльності дітей. Виникає образотворча діяльність, вперше з'являються елементи праці та навчання. Використання ігрових прийомів і дидактичних ігор відповідає характеру дитини дошкільного віку.

Види іграшок та їх вплив на розумовий розвиток дітей дошкільного віку.

Іграшка – постійний супутник дитини з перших днів життя. Дорослі роблять це спеціально для освітніх цілей, щоб підготувати дітей до вступу в соціальні стосунки. Іграшки – це забава, розвага, насолода та найважливіший засіб інтелектуального розвитку дітей.

Дітям дошкільного віку потрібні творчі іграшки, які залежно від віку виконують різні функції в їх розумовому розвитку. У дошкільному віці вони залучаються до різних видів ігор (рольових, будівельних, дидактичних, режисерських, ігор-драматизацій). Метафоричні іграшки сприяють розширенню діапазону дії гри, розвитку сюжету, створенню ігрових ситуацій.

У більшості ігор дівчата використовують ляльки, які також є ідеальними партнерами для спілкування, з якими вони можуть поговорити, поділитися своїми печаллями, радощами та турботами. Діти передають ляльці думки і почуття залежно від свого настрою. Це ключовий фактор привабливості лялькового театру для дітей. Оцінюючи поведінку ляльки, дитина повідомляє їй свої емоційні та моральні переживання, які вона сама сприймає та інтегрує. Розіграє ляльок у різних образах і оцінює їх. Це призводить до емоційно-

моральної ідентифікації, моральної оцінки в його свідомості, розвивається емоційне переживання, формуються моральні якості.

Зображувальні іграшки сприяють засвоєнню гендерних ролей. Це проявляється у виборі іграшок і способах їх використання. Гра з образними іграшками допомагає дітям захиститися від негативних переживань, зняти емоційну напругу, заповнити брак любові та турботи дорослих. Найчастіше вони стають улюбленими друзями. Адже ляльки нагадують людей, а плюшеві іграшки викликають ніжне ставлення, і дитина їх обіймає і пестить. Здається, іграшки реагують з любов'ю.

У ранньому дитинстві за допомогою іграшкових знарядь (лопатки, формочки, відра) у дітей формується предметна поведінка, залучаються ці іграшки до ігор з природним матеріалом (дитина насипає пісок у відерце). Іграшкові знаряддя праці використовуються в будівельних іграх і трудовій діяльності.

Технічні іграшки (автомобілі, літаки) відкривають дитині сферу техніки, знайомлять з їх використанням, спонукають до експериментів, стимулюють появу когнітивних запитань (чому крутяться колеса) і стимулюють технічне мислення.

Власне, театральні іграшки використовуються дітьми для вистав і розваг, щоб надати їм функції, яка відповідає їх зовнішньому вигляду. Театральні іграшки часто стають улюбленими героями казок. Вони викликають у дітей бажання запам'ятовувати вміст і імітувати його в ігровій формі. Рольова гра за допомогою таких іграшок формує виразність мовлення, міміку, пантоміміку дошкільників та стимулює розвиток навичок театального мовлення.

Спортивні іграшки сприяють не тільки формуванню основних рухів, а й розвитку таких вольових якостей, як орієнтація в просторі, увага, організованість, сміливість, наполегливість та ініціатива.

Діти виготовляють своїми руками іграшки для гри. Їх виготовлення дає дітям дошкільного віку можливість розвивати та втілювати ідеї, стимулює

творчість, допомагає пізнавати властивості матеріалів та формує соціальні мотиви поведінки (мами дарують подарунки, допомагають дітям). Такі іграшки є формою самовираження і предметом гордості, багато з них багатофункціональні, що робить їх особливо цікавими для дошкільників [10, с. 27-29].

Отже, веселі іграшки викликають у дітей позитивні емоції та радість, розвивають почуття гумору та допитливість. Діти готові засвоїти свої структури та принципи поведінки. Важлива не кількість іграшок, а тип іграшок за віком і використанням. Головне завдання дорослих – навчити дітей правильно діяти з іграшками.

2.3. Роль дорослих у розвитку ігрової діяльності дошкільників

Творча гра в дошкільному віці може відбуватися природним і цінним для навчання способом. Для теорії і практики дошкільної педагогіки здавна був характерний дидактичний підхід, за якого гра є вільною діяльністю, в якій діти розвиваються спонтанно. Роль вихователя зводилася до створення ігрових умов і забезпечення дитини ігровим матеріалом. В останні роки гра розглядається як форма організації життєдіяльності дітей, пізнання світу (основоположний елемент української дошкільної освіти). Змінився погляд і на позицію освітян. Має організовувати життя та діяльність дітей. Керувати формуванням взаємин у дитячому колективі. Така позиція спонукає педагогів до використання позитивних тактик і керівництва розвитком гри шляхом створення позитивної бази особистості, суспільно корисних якостей у процесі, здійсненність якої демонструється через дошкільну освіту та спеціальні дослідницькі практики.

Управління грою – тонкий і складний процес. Це вимагає глибоких знань теорії ігрової діяльності, спеціальних навичок, довіри та поваги дітей. Основою ефективного управління гальною діяльністю є високий рівень володіння такими техніко-педагогічними навичками, як переконливість педагогічної теорії та практики:

- спостерігати за грою, аналізувати її та оцінювати рівень розвитку ігрової діяльності;
- спроектувати розробку ігор і планувати методи;
- збагачувати враження дітей розвивати гру;
- організувати гру;
- проектування та прогноз розвитку конкретних ігор;
- використання непрямих прийомів керівництва грою, що активізують психічні процеси, переживання дитини (проблемні ігрові ситуації, запитання, поради, спогади тощо);
- зміна характеру і змісту спілкування з дітьми відповідно до рівня розвитку ігрової діяльності певної вікової групи з метою створення сприятливих умов для готовності до переходу на більш високі рівні ігрової діяльності;
- брати участь в іграх як головний чи другорядний персонаж, розвивати ігрові стосунки з дітьми, навчати (показувати, пояснювати) ігор;
- пропонувати нові ролі, ігрові ситуації та ігрові дії для розвитку гри;
- регулювати стосунки, вирішувати конфлікти, що виникають під час гри, використовувати гру для створення відповідного освітнього середовища в групах, залучати сором'язливих, тривожних і неактивних дітей до ігрової діяльності та дозволяти їм брати участь;
- обговорювати та оцінювати ігри.

Адже гра є безкоштовним і розслаблюючим заняттям для дітей, яке слід підтримувати всіма способами. Стимулювання в ситуаціях, коли дорослі беруть на себе одну з ролей, і взаємодія з ними під час гри є важливою передумовою для продуктивного спілкування педагогів і дітей [1, с. 84].

Отже, гра є основним заняттям дітей дошкільного віку не тому, що вона займає найбільше вільного часу у їхньому житті, а тому, що вона викликає найважливіші зміни в психічних процесах дитини. Адже у ній народжуються нові види діяльності, особливо нагороджується навчання. Це усвідомлений

процес засвоєння знань, умінь і навичок, що готує дитину до переходу до наступного етапу розвитку – початкової школи.

ВИСНОВКИ

У даній роботі детально досліджено вплив ігрової діяльності на розвиток особистості дошкільника. Аналіз науково-практичних джерел дає можливість зробити наступні висновки.

Отже, ігри займають важливе місце в системі фізичного, морального, трудового та естетичного виховання дітей дошкільного віку. Це оздоровлює дитину, сприяє підвищенню її життєвих сил, задовольняє особисті інтереси та суспільні потреби.

Варто зазначити, що ігри є основною діяльністю дітей дошкільного віку, а мотивація – суть ігор. Дитяча гра – це не просто спогад про пережите, а творче перетворення пережитих емоцій, їх поєднання та побудова нової реальності. Розглядаючи гру як творчу діяльність, діти самі задовольняють свої потреби та вподобання. Показано, що діти, які беруть участь в іграх з елементами навикишнього життя, генерують нові творчі ідеї.

Тому через гру дошкільник долає протиріччя між прагненням до більшої самостійності й активної участі в житті. Ігри для дітей дошкільного віку мають рольові характери. Їх передумови створюються в тематичній діяльності дошкільнят. Найважливішою передумовою дитячої ігрової діяльності є порівняння і виявлення дитиною власної поведінки, її характер і поведінка стають вперше не тільки об'єктивно, але й суб'єктивно. Якщо в ранньому дитинстві центральним моментом гри був предмет і спосіб поводження з ним, то в дошкільному віці в грі домінує людина, її стан, дії та відносини з іншими.

Сюжетно-рольові ігри мають соціально-детермінований характер, оскільки діти діють під прямим чи опосередкованим впливом дорослих. Мотивація гри полягає в її змісті. Дошкільників більше цікавить, як розвивається гра, ніж результат. Водночас гра втілює в собі активне прагнення дитини до певних цілей, виражає вміння маніпулювати предметами, спілкуватися та будувати стосунки з однолітками. Все це визначає ефективність сюжетно-

рольової гри, яка проявляється в пізнавальних, емоційних та інших активах, які дитина накопичує та набуває під час ігрової діяльності.

Безсумнівно, гра важлива для дітей дошкільного віку не тому, що вона займає найбільше годин у житті, а тому, що провокує найважливіші зміни в психічних процесах дитини. У ній зароджуються і диференціюються нові види діяльності, зокрема навчання, що є цілеспрямованим процесом засвоєння знань, набуття вмінь і навичок, який готує дитину до наступного етапу розвитку – молодшого шкільного віку.

У всій пізнавальній діяльності дошкільнят встановлюються зв'язки між предметами навколишнього світу. Розвиток мислення в процесі ігрової діяльності відбувається двома шляхами: від наочних дій до наочно-образного і логічного мислення. Другий шлях веде від сприйняття до образного мислення з одного боку і до логічного мислення з іншого. Хоча ці два способи розвитку існують одночасно та об'єднуються в один на відповідних етапах, кожен з них має свої особливості і відіграє свою роль у пізнавальній діяльності дітей.

Слід підкреслити, що важливу роль у розвитку ігрової діяльності дошкільнят відіграють дорослі, тому що ігри є засобом зображення навколишньої дійсності, способом оволодіння дорослими діяльністю і стосунками в доступній для дітей формі. Діти дошкільного віку відтворюють погляди різних людей і будують різні стосунки з дітьми, які відображають реальну взаємодію з дорослими. Сюжетний зміст у грі визначається практичними завданнями, які вирішують дорослі для досягнення певних цілей. Тому замість предметів, наприклад іграшок, можна використовувати речі, які дорослі застосовують у реальних діях. Гра завжди проходить за певними правилами. Умовність (перейменування об'єктів) не є необхідною для їх виникнення, а виникає в процесі ігрової діяльності. Невід'ємною частиною розумового акту перейменування предметів під час гри є уява дитини.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Богуш А. М. Мова дітей. Посібник для батьків дошкільнят та соціальних педагогів. Київ: Кобза, 2003. 84 с.
2. Богуш А. М. Дошкільна лінгводидактика. Київ, 2007. 62 с.
3. Брушневська І. Закономірності розвитку дітей дошкільного віку. Київ, 2017. 70 с.
4. Вакуленко Н. І. Українська мозаїка: книга для читання в дошкільному закладі і родинному колі. Тернопіль: Мандрівець, 2013. 87 с.
5. Дуткевич Т. В. Дитяча психологія. Київ, 2012. 93 с.
6. Калуська Л. В. Комплексна програма розвитку, навчання і виховання дітей раннього віку. Тернопіль: Мандрівець, 2014. 88 с.
7. Квак О. Роль дидактичної гри у вихованні і розвитку мовлення дітей дошкільного віку. Ніжин, 2012. 72 с.
8. Кремень В. Г. Енциклопедія освіти. Київ: Юрінком Інтер, 2008. 139 с.
9. Кудикіна Н. В. Ігрова діяльність дітей: теоретичні основи й методика педагогічного керівництва. Вінниця: ВДПУ ім. Михайла Коцюбинського, 2010. 83 с.
10. Кудикіна Н. В. Психологія та педагогіка гри. Київ, 2010. С. 26-29.
11. Лохвицька Л. В., Андрющенко Т. К. Барвисте життя: хрестоматія для читання дітям дошкільного віку. Тернопіль: Мандрівець, 2014. 74 с.
12. Машовець М. Про можливості пренатальної педагогіки. Київ, 2003. 15 с.
13. Мойсеюк Н. Є. Педагогіка. Київ, 2003. 79 с.
14. Назаренко Т. Пренатальна і перинатальна педагогіка. Тернопіль: Мандрівець, 2013. 80 с.
15. Павелків Р. В., Цигипало О. П. Дитяча психологія. Київ: Академ-видав, 2008. 92 с.
16. Піроженко Т. О. Розвивальні ігри та вправи для дітей третього-четвертого років життя. Тернопіль: Мандрівець, 2014. 96 с.

17. Поніманська Т. І. Дитина і соціум. Київ: Академ, 2004. 66 с.
18. Поніманська Т. І. Дошкільна педагогіка. Київ: Академ, 2006. 87 с.
19. Сухар В. Пограй зі мною. Розвивальні ігри та вправи для дітей 2-3 року. Харків: Ранок, 2009. 74 с.
20. Тарасюк В. Ріст і розвиток людини. Київ: Здоров'я, 2002. 43 с.
21. Фіцула М. М. Педагогіка. Київ: Академвидав, 2007. 60 с.
22. Харченко Т. Г. Дослідження особистісної сфери дошкільників. Суми: ФОП Цьома С. П., 2018. 59 с.
23. Яловська О. О. Народні перлини для маленької дитини. Тернопіль: Мандрівець, 2013. 86 с.
24. Яловська О. О. Пальчики дошкільнят: розвиваємо руку – розвиваємо мозок. Тернопіль: Мандрівець, 2013. 73 с.